

VELKOMMEN TIL GENGRO

GenGRO er genbrug og biodiversitet pakket ind som en bæredygtig have.

GenGRO handler om kredsløb. For ligesom døde dyr og planter er basis for nyt liv i naturen, cirkulerer det "døde" affald og får nyt liv, hvis vi sorterer det.

Udfordre

GenGRO skal udfordre vores vaner og tænkning.

Måske tænker du på affald som unyttige, ødelagte og ubrugelige ting? Men kan alligevel godt tage en god havekrukke eller et par fliser hjem i haven. Så er krukken og fliserne jo ikke affald længere, vel?

GenGRO skal give ideer til at bruge noget, der i dag er affald, på en anden måde i haven.

Inspirere

Lad dig inspirere af havens elementer, og se om du kan finde mere plads til genbrug og biodiversitet sammen med fodboldgræsset, grillen og trampolinen.

Samarbejde

I GenGRO kan du både se og røre - men du kan også være med til at udvikle haven.

GenGRO skal også være et levende værksted. For en have kræver altid pasning.

En have som GenGRO kræver ikke så meget pasning, men stendiger og et kvashegn bygger ikke sig selv, og derfor må du i GenGRO gerne lægge flere sten i stendiget og dine grene i kvashegnet.

Vi er også nødt til at holde græsset i skak, for at skabe plads til en højere biodiversitet og fjerne ukrudt, så stierne er fremkommelige.

I GenGRO må du gerne løfte en sten og se, hvem der bor nedenunder eller rode i komposten og se, om der bor nogen dér. Men ryd op efter dig.

Måske er I en gruppe venner, en forening eller en skoleklasse, der vil hjælpe os? Måske vil I lave jeres egen have i skolen, daginstitutionen eller i jeres lokalområde?

GenGRO støtter op om verdensmålene:

SÅDAN KAN DU BIDRAGE

Ved de enkelte poster kan du se, hvordan du kan bidrage.

Hvis du vil være med til mere, så kontakt affaldsteamet på affald@odsherred.dk, så kan vi sammen lave en plan for, hvordan I kan bidrage.

BRÆNDESTABEL

Måske har du allerede en brændestabel, fordi du bruger brænde til at opvarmning eller bål i haven.

Men din brændestabel er også alletiders insekthotel, hvor edderkopper, biller og sommerfugle kan finde ly i hulrummene om vinteren.

Insekthotel

Forskellige insekter kræver forskellige boliger.

Vi kan hjælpe dem, ved at lave forskellige "hoteller" i haven. Nogle insekter vil overvintre tørt, andre fugtigt. Mariehøns og sommerfugle kryber ind i sprækker med læ, og vilde bier bruger bl.a. gange i jorden eller i hule stængler.

Gør brændestablen lidt vildere

Du kan gøre brændestablen interessant for flere ved at bore kanaler i brændestykkerne med en boremaskine. Brug forskellige størrelser bor (fra 2 mm til 2 cm), så der er lidt for enhver smag.

De fleste bier foretrækker huller mellem 4-8 mm. Hullerne skal gerne være 10 gange så dybe som diameteren.

Du kan sagtens lave en dekorativ ramme rundt om dit brænde, eller have det i tørvejr i dit skur, hvis der er fri adgang for insekterne.

Lægger du brændestablen direkte på jorden, vil de nederste stykker med jordkontakt med tiden begynde en forrådnelse. Dette vil gøre brændet uegnet til opfyring. Til gengæld bliver brændestykkerne blive nye levesteder for svampe og insekter som bænkebidere, løbebiller, tusindben og ørentviste, som tiltrækkes af et mørkt og fugtigt levested.

Interesserer du dig ikke for insekter, kan du glæde dig over at insekterne bliver føde for fx pindsvin og fugle i haven.

Området omkring brændestablen er også et perfekt sted til at lade de vilde planter gro. Planterne forsvinder oftest om vinteren, hvor man har brug for brændet.

SÅDAN KAN DU BIDRAGE

Du må gerne lægge flere brændestykker i stablen. Sørg for at de har ca. samme længde som det øvrige brænde.

KVASHEGN

Et kvashegn kan have flere funktioner i en have, hvor det både kan markere en grænse, give læ og fungere som levested for havens planter og smådyr - og samtidigt kan det gøres lige så smukt og skulpturelt, som du ønsker det.

Kvashegnet er en cyklus. Hegnet formuler nedefra og fyldes op efterhånden som det falder sammen. Du kan lade kvashegnet overgro af efeu, bønner, tallerkensmækkere eller andre klatreplanter. Så får det et helt nyt udtryk.

På internettet kan du finde gode guides til, hvordan du sætter kvashegnet godt ift. højde, bredde og afstanden mellem stolperne.

Med eller uden stolper

Et kvashegn kan laves med eller uden stolper.

Har du meget kvas og god plads kan du undlade pælene, og bare lade kvaset slange sig frit mellem havens træer, eller tværs over plænen, som man nu ønsker det. Så kan man lege med formen i lang tid, før det endelig har sat sig. Stolper er en fordel, hvis du ikke kan lave hele hegnet på én gang.

Stolper, der ikke er imprægnerede, vil understrege det naturlige look. Brug stolper eller rafter af fx kastanjetræ, hassel, robinie, Douglas gran eller lærk.

De naturlige pæle vil have forskellig levetid, men vil - i modsætning til de trykimprægnerede stolper - blive en del af den naturen i haven, og kan erstattes, når de er ødelagte.

Du kan også bruge levende stolper fra - fx træstammer på levende træer - til at forme dit kvashegn.

Du kan også bruge tentorpæle - metalpæle, som kendes fra el-hegn til husdyr.

Undgå at bruge tjørn, roser (også hybenroser) og invasive arter i kvashegnet.

Stolperne er ikke imprægneret træ. **Kvaset er haveaffald fra genbrugsstationen.**

OBS! Nogle borgere er bekymrede for at kvashegn udgør en brandfare, især i områder med lyng og fyrreskov.

Et kvashegn bryder ikke i brand af sig selv. Men brug din sunde fornuft og opfør kvashegn i passende afstand fra bygninger, grill og bålpladser, og hold området omkring hegnet fri for tørt græs og tørre blade.

SÅDAN KAN DU BIDRAGE

Du må gerne lægge flere grene i kvashegnet.

Undgå torne og invasive arter.

Du må gerne trampe hensynsfuldt rundt i hegnet, for at få det til at "lægge" sig.

Du må flytte rundt på grenene, for at se, hvem der bor i hegnet.

DET DØDE VED

Gamle og døde træers bark og ved er hjem for en mangfoldighed af svampe, biller, bænkebidere og fugle. Ca. 1/3 af skovens dyr og svampe er knyttet til døde træer, der nedbrydes.

Mange smådyr og svampe er knyttede til bestemte arter træer, og organismene er indbyrdes afhængige. Hul-rugende fugle er også afhængige af huller i de gamle og døde træer, når de skal bygge rede.

Pas derfor rigtigt godt på de gamle træer - også selv om de skygger for terrassen eller deres blade ender i tagrenden.

Lad døende træer stå. Er et træ i fare for at vælte, kan du skære sidegrene af eller skære træet ned i en passende højde, men lade stammen stå på roden.

Du kan hjælpe nedbrydningen lidt på vej ved at bore store og små huller i stammerne, så der kan trænge fugt ind.

Døde træer er fulde af liv

Det kan virke ironisk, at noget dødt kan være livligt. Men sådan er naturens kredsløb netop.

Når bakterier, svampe og insekter nedbryder træets ved og blade/nåle frigives træets kulstof og næringsstoffer tilbage i kredsløbet, hvor der bliver "råstoffer" til nye planter og dyr. Præcis som når vi omsmelter metaller eller plast.

Når svampe og bakterier nedbryder veddet, bliver det lettere at gnave i for billerne.

Billerne borer huller i veddet, som andre dyr - fx vilde bier kan overvintre i. Hullerne vil også skabe muligheder for nye

svampe og bakterier.

Insekterne giver også give føde til dyr højere oppe i fødekæden - fx spætter, flagermus og pindsvin.

Dødt træ på ti minutter

GenGRO har ingen gamle høje træer.

I stedet har vi tilføjet **stammer og stubbe fra genbrugsstationen**. Det kan du også gøre derhjemme.

Stammer og stubbe placeres bedst på et solrigt område i haven.

Den simpleste udgave af "døde træer" er kvasbunken, som kan laves på 10 minutter.

Kvasbunken kan også blive bolig for pindsvin både sommer og vinter.

SÅDAN KAN DU BIDRAGE

Sæt dig på stammerne og nyd øjeblikket.

Du må gerne vælte stubbene og se hvem der bor nedeunder. Men sæt stubben på plads igen, så vi ikke forstyrrer dem.

VAND

Det er vigtigt med vand i haven. Selv den mindste underskål kan give drikkevand til pindsvin, insekter og fugle. Men det er lige så vigtigt at tænke på, at overskydende regnvand kan afledes og evt. gemmes til tørre perioder i fx en vandtank.

Et vandhul vil give nye levesteder i haven for dyr, der lever eller formerer sig i vand, fx guldsmede, vårflue- larver, frøer, og salamandere.

Vandhullet behøver ikke være ret stort for at tiltrække liv. En god placering er i delvist sol og skygge.

Lav et vandhul

Grav et passende hul og beklæd det med bassinfolie eller brug et formstøbt bassin, til at holde på vandet. Der findes flere guider til vandhuller på internettet.

En dybde på ca. 75-100 cm er passende og sørg for flade brinker, så dyrene let kan komme op og ned. Kom gerne lidt sten og grus i bunden, og lav "siddepladser" til insekterne ved at lægge sten og grene, der stikker op over vandoverfladen.

Giv gerne vandhullet en "biobooster" ved at hente 1-2 liter vand i et vandhul i nærheden, men ellers vil dyrene indvandre naturligt over tid og blive mere og mere vildt, indtil det finder sin økologiske balance.

Plant nogle vandplanter i og omkring søen. Planterne i vandhullet vil bruge en del af næringsstofferne, hvilket vil begrænse algevæksten.

Undgå tagrør og andre aggressivt voksende planter i det lille vandhul, da det hurtigt kan gro til.

Egnede planter omkring vandhullet kan være trævlekrone, hjortetrøst, mjødukt, engblomme, angelik og bidende ranunkel.

Planterne er fra forskellige havedamme, stenene er fra genbrugsstationen..

Overskydende jord

Topjorden (øverste ca. 20 cm jordlag) fra udgravningen kan bruges i dine højbede, mens underjorden er bedst til at lave jordvolde af omkring søen. Så fx vilde blomster på volden.

Træbro

Træbroen er lavet af Gentræ fra Odsherred købt hos Stark.

Gentræ er returtræ fra byggepladser..

Under træet er der brugt brød- og grøntkasser i plast fra genbrugsstationen.

Vedligeholdelse

Hold vandhullet fri for alger og blade, for de skaber en dårlig økologisk balance i vandhullet.

Hold især øje med trådalgerne, der hurtigt breder sig.

Tag dem op med hånden eller brug et net. Smid dem på komposten.

SÅDAN KAN DU BIDRAGE

Fjern alger og nedfaldende blade fra vandhullet og sørg for at vandhullet ikke gror til.

Du må også gerne fange og studere dyr og planter i vandhullet. Men sæt dem tilbage.

JORDVOLD

Større og mindre jordvolde i haven kan give læ og variation i haven.

Du kan sagtens bruge jord fra din egen have, hvis du fx graver ud til en havedam, terrasse eller drivhus.

Jorden i GenGRO er fra genbrugsstationen.

Jordvolde og skrånninger gavner biodiversiteten. En sydvendt skrånning bliver hurtigere varm om foråret, og vandet vil løbe af, hvilket vil give fordele for tørkerobuste plantesamfund og deres tilknyttede insekter, bl.a. sjældne sommerfugle.

Lun jord, sjældne blomster og vilde bier

I GenGRO udnytter vi de store jordvolde bag ved haven, hvor de får lov at stå urørte, men en mindre jordvold i din have har også en effekt.

Har du en rest sand eller grus, kan du måske få pragtbuksebieerne til at flytte ind. De yngler i tætte kolonier i solopvarmet sammenstampet sand.

Hunnen udgraver lange minegange med sine gravebukser. Buksebi-kolonierne tiltrækker også gravehvepse, guldhvepse og fløjlsmyrer, som sidder på lur efter larver og pollen i gangene.

Det er et imponerende arbejde, som er sjovt at følge. Bierne er ganske fredelige, så lav bare en siddeplads i nærheden og følg arbejdet.

Buksebieerne henter føde i gule kurveblomster primært kongepen, høstborst og høgeskæg.

Beplantning

Så din vold til med planter og læg et par sten. Planternes rødder og sten er med til at sørge for, at jordvolden ikke

skrider sammen under regn.

Stenene giver solepladser til firben.

Det er oplagt at så hjemmehørende planter. Du kan samle frø i naturen men grav ikke vilde planter op.

Pasning

En næringsfattig jordvold vil ikke kræve ret meget pasning.

Hvis du derimod har næringsrig jord i haven - og din jordvold ikke er for høj eller stejl - er det en god idé at slå beplantningen, for at holde tidsler og græsser i skak.

Du kan bruge plæneklipperen eller en le. Slå gerne mindre dele ad gangen så der hele tiden er blomster.

Smid afklippet i komposten. Kompostjorden kan du senere bruge i dine krukke og bede.

SÅDAN KAN DU BIDRAGE

Jordvoldene i GenGRO er meget høje, og der er fare for sammenskrivning. De får derfor lov at stå urørte med de planter, der nu indfinder sig.

GABIONER

Gabioner er metalbure, som bruges som arkitektonisk element ved fx indkørslen, på terrassen eller som støttemure. Gabioner kan tilplantes med klatreplanter eller beplantes med stenbedsplanter.

Gabioner fyldes typisk op med sten, men da sten også er en ikke-fornybar naturressource, bør man tænke sig om og ikke bruge fx importeret granit. Hjemmehørende sten har også en betydning i naturen - både i havet og på land.

Omvendt kan gabionerne til enhver tid tømmes, og stenene kan genbruges andre steder uden forringelser.

I GenGRO har vi valgt at fylde gabionerne med ting fra genbrugsstationen. Vi har valgt ting med lavt genanvendelsespotentiale. Materialer, der typisk nedknuces til fyld i veje og beton.

Vi er spændte på, hvad disse materialer kan tilføre haven.

SÅDAN KAN DU BIDRAGE

Gabionerne kan fyldes med affaldsmaterialer efter aftale.

Når burene er lukkede i toppen betragtes de som færdige, og kan beplantes.

STEN

Selv om sten ikke er organiske har de deres berettigelse i naturen samtidig med, at de kan give et smukt udtryk i haven.

Sten er gode, fordi de er uforanderlige over året. Sten har også en økologisk betydning som skjulesteder og varmebænke til dyr og planter i haven.

Sten kan bruges enkeltvis eller sammen som stendiger, stenbunker eller gabioner, alt efter hvilket udtryk man ønsker i sin have.

Man kan sidde på sten, stå på dem, balancere på dem og bruge dem til bålpladser. Mange bruger også sten til at fylde op i vejens huller eller som underlag i indkørslen.

Alle sten er fra genbrugsstationen.

Gemmested

Nogle arter af humlebier er meget glade for stendiger. Både til overvintring og til at lave deres reder.

Løfter du sten, der ligger på jorden, vil du helt sikkert kunne finde én eller flere arter af fx bænkebidere, tusindben, skolopendere, snegle, rov- og løbebiller og måske en salamander.

Insekter og snegle er føde for pindsvin og mange fugle i haven.

Varmebænk

Står stenene i sol, er de også gode varme- og gemmesteder for firben og stålorme, som er vekselvarme.

Fx solbader gravide hunstålorme for at få kropstemperaturen op, så æggene bliver udruget inde i kroppen.

Er man så heldig at have en snog eller hugorm i sin have, vil man også kunne se dem solbade på stenene.

Nemme og svære sten

Stendiger er væsentligt sværere at lave end enkeltstående sten eller en stenbunke, så hvordan du bruger stenene handler om dine ambitioner.

Til gengæld kræver både diger, bunker og enkeltsten næsten ingen pasning efter de er lavet.

SÅDAN KAN DU BIDRAGE

Fyld gerne flere marksten på stendiget op til 50-75 cm højde. Sørg for, de ikke triller ned.

Du må gerne flytte en sten og se, hvem der bor der. Men læg stenen på plads igen.

INSEKTHOTEL

Insekthoteller kan være store eller små. Og de kan bygges af alle mulige materialer - også affald, især haveaffald.

Forskellige dyr kræver forskellige værelser, kan man sige. Fx kan sommerfugle ikke overvintre i bambusstængler, men kan krybe igennem det aflange hul nederst på billedet.

Nogle insekter vil gerne overvintre tørt i insekthotellet, mens andre dyr - fx snegle og bænkebidere foretrækker fugtigt mørke under en sten eller i kompostbunken.

Derfor er der i GenGRO mange eksempler, på hvordan elementer i haven kan fungere som naturlige insekthoteller.

[Bl.a. har vi store stammer fra genbrugsstationen.](#)

Fra de mindste...

Typisk bygges insekthoteller som små huse, omkring 30 x 30 cm som på billedet. Bygget med små rum, der er fyldt med forskellige naturmaterialer fx kogler, stængler og hø. Men man kan dog også bruge brugte byggematerialer, som fx mursten, der allerede har hulrum.

... til rekordstore insekthoteller

I 2021 byggede 2-300 børn i Skive Danmarks største insekthotel af gamle reoler, paller, tv-borde, klædeskabe og en gammel kælk.

De mange hoteller, som blev samlet til ét stort kæmpehotel på 19 meter (!) i samlet længde og op til 170 centimeter i højden. Det er optaget i Børnenes Rekordbog 2023.

Men selv om insekterne indfandt sig, blev møblerne hurtigt ødelagt af vind og vejr, og møblerne endte derfor hurtigt som affald på genbrugsstationen...

Vælg derfor materialer der tåler vejret eller sæt hotellet op under et halvtag.

I Nørre Vosborg i Vestjylland bygger en kunstner Danmarks største insekthotel: 7 meter højt og 7 meter i diameter.

Det er bygget som et stort rundt kvashegn, hvor stolperne er lavet af hele granstammer, og man kan gå ind i midten af det.

Der er brugt 120 kubikmeter grene og kviste, så de har støvsuget lokaområdet for materialer, der ellers var blevet til haveaffald.

De afslører, at det har været et stort arbejde...

SÅDAN KAN DU BIDRAGE

Byg dine egne insekthoteller af materialer fra genbrugsstationen.

Ønsker du at opsætte insekthoteller i GenGRO aftales dette med kommunens affaldsteam på affald@odsherred.dk

KOMPOST

Kompost er hjørnestenen i økologisk have dyrkning med fx højbede, køkkenhave og prydplanter.

En kompost er også fuld af liv, da mange svampe og insekter er knyttet til nedbrydningsprocesserne.

Undgå madrester i komposten, da det kan give dårlig lugt og tiltrække rotter. Madrester sorteres bedst som *Madaffald*.

Brug ikke kompost på næringsfattige jorde, da næringsstofferne vil fremme vækst af bl.a. græs på bekostning af vilde blomster.

Vi har brugt planter fra GenGROsområdet, som vi har slået med le.

Grene komposterer meget langsomt. Men en kvasbunke giver masser af liv i haven til både insekter og pindsvin mens den bliver nedbrudt.

Varmkompost

En varmkompost kræver meget haveaffald uden for meget struktur på én gang.

Når mikroorganismene går igang med at nedbryde affaldet udvikler der varme, som slår uønskede skadedyr, ukrudtsfrø og plantesygdomme ihjel.

Genbrugsstationernes kompost er varmkompost.

Temperaturerne kan også få komposten til at brænde sammen. Så tilse og luft komposten med jævne mellemrum.

Ormekompost

Du kan også lave en ormekompost, hvor du løbende lægger nyt affald på og kommer kompostorme i.

De røde kompostorme med gule striber (brandorme) finder

du masser af i en mødding fra heste.

Plastbeholder

Nogle bruger plastbeholdere. De holder på fugten, og det er en fordel, at man lægger materialer i fra oven og tømmer den omsatte kompost ud fra neden.

Tremmekasse

Andre bruger en tremmekasse. Nogle bygger to ved siden af hinanden. Så fylder man den ene op og lader den kompostere, mens man fylder den anden.

Tremmekassens ulempe er, at det kan være svært at styre fugtigheden.

Nedbrydningen sker hurtigst, når komposten er fugtig, så det kan være nødvendigt at tilføre vand.

Er den for våd kan der ske anaerob omsætning, der giver forrådnelse.

SÅDAN KAN DU BIDRAGE

Læg gerne ukrudt, blade og kviste i komposten. Du må gerne rode i komposten, og se, hvem der bor der.

Du må gerne tage kompostjorden ud, når den er færdig.

SNOGBO

Snogen findes stort set i hele Danmark, men er gået betydeligt tilbage i de sidste 100 år, og derfor er snogen fredet. Du kan kende snogen på den sorte ryg med to lysende gule pletter i nakken. Den er ikke giftig.

Snoge lever af små dyr. Ungerne tager regnorme, snegle uden hus, insekter, fiskeyngel og haletudser. Større snoge jager især frøer og tudser, men kan også tage fisk. Snogen svømmer godt, men kan også jage på land.

Her bor snogen

Snoge bor og jager oftest tæt på vand, men har også brug for pletter, hvor de kan sole sig. Fx på et stendige eller på en jordvold i det tidlige forår.

Snogen kræver et afvekslende terræn, fx heder, moser og krat, og snogen lægger sine æg et sted, der er fugtigt og varmt. Det kan fx være i en åben kompostbunke.

Æggene klækkes i september. Ungerne kan spise med det samme, men er vejret køligt, går de i dvale uden at have spist først.

Ungerne lever meget skjult men snogen kan blive op til 23 år gamle.

Overvintring

Snogen går i hi om vinteren. Den foretrækker et sted, der ikke er for fugtigt, fx. en sydvendt skrænt, et stendige eller -bunke eller i hulrum under træer.

Har vi en snog?

Vi er spændte på, om snogen flytter ind i GenGRO, men vi ved, den mangler føde i form af frøer.

Snogen er ikke særlig udbredt på Lammefjorden, da den

mangler levesteder pga. den intensive dyrkning.

Men har du en have i den nord- og vestlige del af kommunen (Kongsøre-Rørvig-Klint-Odden), kystnære områder ved Sejrøbugten eller omkring Ordrup har du måske større held med at tiltrække snogen.

Ser du en snog i GenGRO, vil vi meget gerne have besked.

Byg et snogbo

For at hjælpe den lidt på vej - og vise hvad man selv kan gøre, hvis man vil hjælpe en snog i haven - har vi bygget et snogbo.

Redematerialet må gerne have noget struktur.

Vi har bygget snogboet tentorpæle, omviklet med **stormasket net** (som snogen kan komme igennem) og fyldt kurven med redematerialer af **langt græs, tidsler, blomster og andre planter, fra vi slog området med le.**

FLIS

Det kræver meget energi at lave flis. Til gengæld er flis et godt alternativ til at brænde haveaffaldet af, hvilket ikke er lovligt.

Flis kan være barkflis eller træflis og har den fordel, at det er gennemtrængeligt for vand, og så komposterer det løbende, hvilket bidrager til havens økosystem.

Flis er meget anvendt i bede, fordi et tykt lag kan holde ukrudtet nede, så man ikke skal luge ret meget. Samtidig nedsætter flisen fordampningen og holder på vandet i jorden i tørre somre.

Man kan også bruge flis på steder, hvor der ligger store vandpytter. Her kan flis være med til at holde overfladen tør og farbar.

Lav din egen flis

Det er nemt at lave sin egen flis.

En kompostkværn kan klare de mindre grene og kviste. Store grene fra træer kræver en flishugger.

Flishuggere kræver kyndighed og sikkerhedsudstyr i brug, så overvej om det er at foretrække, at lade en professionel gøre arbejdet. Så slipper du også for en maskine, der ender alene i skuret det meste af året.

Flisen i GenGRO er helt lokal og lavet af haveaffald fra genbrugsstationen i Fårevejle og består af en blanding af bark- og træflis.

Næsehornsbillen

I hjørnet af GenGROstationen, har vi overladt en flisbunke, der skal være hjem for næsehornsbillen fra Nr. Asmindrup. Næsehornsbillen er et af Danmarks største insekter med en kropslængde op til 4 cm.

Billerne har selvfølgelig fået navn efter deres kraftige horn, som de også bruger til at stange hinanden med.

Næsehornsbillerne og deres larver lever af stubbe, stammer og store, nedfaldne grene, og derfor er de helt afhængige af at man ikke "rydder op" i skovbunden.

Men billerne har også tilpasset sig at leve af og i gærende dynger af savsmuld, flis og træstumper, men også i gærende halm og kompost.

Året rundt med næsehornsbillerne

Hunnen lægger sine æg i små huler i bl.a. flisbunker og kompost. Larverne kan blive op til 10 cm og på tykkelse med en finger inden de forpupper sig. Larverne kan være 3-4 år om at forpuppe sig. Derfor er det vigtigt at lade flisbunken ligge permanent.

Pupperne klækker om efteråret. De nyklækkede biller er meget fede, og har en stor "madpakke" med fra larvestadiet, som bruges til at klare vinteren.

Billerne kommer frem i sidste halvdel af maj/først i juni og kan ses indtil begyndelsen af august - også flyvende, hvor de udsender en høj brummende lyd.

Voksne biller lever af træsaft, rådne frugter eller sågar saft fra hestepærer.

SÅDAN KAN DU BIDRAGE

Du må gerne rode i bunken og kigge efter biller og larver. Men undgå at rode i bunken i koldt vejr. Respektér at både larver, pupper og biller er levende dyr.

PLANTESTATIV

Når man dyrker klatreplanter, har de brug for noget at klatre op af.

Mange investerer i tunge metalstativer, og det kan også være nødvendigt til fx klatreroser og clematis, som bliver store og tunge.

Men dyrker du bare ærter og bønner i køkkenhaven eller duftende lathyrus på terrassen, kan du hurtigt lave egnede stativer af grene fra haven eller genbrugsstationen.

De simpleste stativer er fem pinde stykket i jorden, og lukket med et stykke snor i toppen.

Men man kan bruge kraftigere grene og pileflet og bygge flere meter høje solide klatrestativer af naturens egne materialer.

Nogle af stativerne vil kunne bruges i flere år. Når de ikke kan mere, kan de smides i kvashegnet og gå tilbage i naturens kredsløb.

Vi har brugt hasselgrene fra Vallekilde.

BELÆGNINGER

De fleste haver har en eller anden form for belægning fx på stier, i indkørslen, på terrassen og andre steder med færdsel.

Belægninger kan være af bl.a. natursten, tegl eller beton. Fra det helt simple perlegrus og granitskærver til store granit- og fortovsfliser.

Belægningerne er ofte med til at give haven et bestemt arkitektonisk præg.

Du bør dog være opmærksom på, at vand stadig kan trænge hurtigt ned i jorden - også ved kraftige regnskyl.

Desuden er sten og grus ikke-fornybare ressourcer, så vær om dem, og undgå at de ender som affald.

Europamestre i affald

Betonfliser har været populære i mange år. Størrelser og form har ændret sig gennem tiden. Hvem kender ikke fortovsfliser, SF-sten og herregårdssten?

De er økonomiske og holdbare.

Men selv om betonfliser er holdbare bliver de ofte skiftet, fordi man ønsker "noget andet".

Fliserne bidrager dermed til de samlede affaldsmængder.

Hver dansker producerer 845 kg affald om året.

Det gør os til europæiske stormestre i affald - et godt stykke foran både svenskere og tyskere.

Prøv derfor at undgå, at fx fliser bliver til affald.

Reducér affaldsmængderne

Hvis dine fliser er blevet triste og kedelige er der alternativer til at lægge nye fliser.

- Rens fliserne med vand og evt. fliserens

- Vend fliserne om og læg dem igen
- Brug genbrugsfliser til projektet

Brugte fliser er ofte til gratis optagning/afhentning på fx DBA.dk eller i lokale grupper på Facebook. På den måde er der også penge at spare.

I GenGRO har vi valgt at lave belægninger af bl.a. brugte mursten og forskellige brugte fliser og natursten. For sådan kan man også gøre.

SÅDAN KAN DU BIDRAGE

Flyt ikke sten i belægningerne.

Men du må gerne fjerne ukrudt mellem fliserne.

DET LEVENDE HEGN

Krat er vigtigt i haven. Et levende hegn eller et buskads kan bestå af mange forskellige store og små træer og buske. Krat giver læ og skygge, men også gemmesteder, føde og redesteder for fugle og egern i haven.

I naturhaven bør du vælge hjemmehørende buske, men buske og hække fra planteskolen kan også stadig give blomster, læ, bær og redesteder, selv om de ikke er hjemmehørende.

I selvforsyningshaven kan du fx vælge hyld, mirabeller, solbær og ribs, mens en blomstrende efeu eller liguster i parcelhushaven er en fantastisk nektarplante for mange insekter. Skovspurve elsker også en god liguster som skjul.

I GenGRO har vi plantet:

Vrietorn

Vrietorn er en busk, der kan blive op til 8 meter højt og er særligt tilpasset kystnære områder.

Blomsterne bestøves af bier og sommerfugle, og vrietorn er desuden en af værtsplanterne for citronsommerfuglen. Planten er giftig, men bærrerne ædes af forskellige fugle.

Fjeldribs

Fjeldribs er en mellemhøj busk, som er robust overfor både vind, frost, skygge og tørke. Den kan gro mange steder, hvor kun få andre planter kan gro.

Blomsterne er attraktive for jordbier om foråret, og bærrerne ædes af f.eks. drosler, stære og fasaner.

Fjeldribsene i GenGRO er fra Østerlyngvej i Nykøbing.

Hassel

Hassel er valgt, fordi den giver nødder til egern og mus om

vinteren. Mus er en vigtig føde for mange rovdyr. Bl.a. ræve, musvåger og ugler.

Grenene kan bruges til hegn og stolper i haven.

Dunet gedeblad

Dunet gedeblad er en meget robust og hårdfør plante, der bliver op til 3 meter høj. Busken blomstrer i maj/juni, og sætter mørkerøde bær sidst i august.

Grene og stamme kan bruges til fx kvashegn og plantestativer.

Pasning

Planter du buskene inde i haven, kræver de næsten ingen pasning efterfølgende.

Det vigtigste er at friholde gangarealer, og nogle buske vil have glæde af en årlig beskæring, men så får du kvas til kvashegnet.

Vil du plante et buskads ud mod vejen, så plant så langt som 2-3 meter inde på grunden, så kan buskadset stå uklippet, og du forstyrrer ikke fuglerederne med klipningen.

VILDE BLOMSTER

Vi bruger betegnelsen ukrudt om planter, der vokser på vores marker, i vores bede og mellem belæggningerne, hvor nogle planter etablerer sig helt fortrinligt i gruset under fliserne og titter op mod lyset.

Ukrudt betyder bare "forkert plante på forkert sted", men ukrudt er oftest hjemmehørende planter, som har en større økologisk betydning end deres beskedne størrelse viser. Mange insekter er afhængige af specifikke værtsplanter for at kunne leve og formere sig.

Lad det bare gro...?

Hvis du bare lader græsset gro, vil din jordtype og jordens frøpulje afgøre, hvilke planter der kigger frem.

Du kan vælge at lade naturen råde, men vi kan også fremme sjældne hjemmehørende arter ved at slå græsset to gange om året og fjerne afklippet. På den måde får de sjældne planter bedre konkurrenceforhold - og med dem følger også sjældnere insekter, der ofte er afhængige af specifikke planter til at kunne leve og formere sig.

Sank frø der passer til jorden

Under posten "Jorden" kan du læse om næringsrige og næringsfattige jordtyper, men mange andre forhold spiller ind på, om planterne kan gro: jordbundstype, lys/skyggeforhold, nærhed til kysten, om jorden er våd eller tør mv.

Køb ikke den første og bedste blanding med navnet "blomstereng" i dit havecenter. Disse blandinger består ofte kun af få hjemmehørende arter.

Samler du i stedet frø i dit nærområde, finder du helt sikkert nogle af de almindelige hjemmehørende arter, som du også kan få til at gro i din egen have.

ALMINDELIGE VILDE PLANTER

Knopurt, katost, kongepen, kællingetand, pimpinelle, torskemund, agermåne, bakke nellike, blåhat, dagpragtstjerne, hulkravet kodriver, engelskgræs, gul snerre, harekløver, hejrenæb, hvid okseøje, håret høgeurt, lancet vejbred, liden Klokke, prikbladet perikon, rejnfan, røllike, slangehoved og vild gulerod.

TRÆER

Gamle og døde træer har betydning for biodiversiteten i haven.

Men alle træer er gode for haven, hvor de hjælper fuglelivet og modvirker konsekvenserne af klimaforandringerne.

Træer giver fugle i haven

En have uden træer og buske vil have meget få fugle. Mange fugle har brug for træer og krat til at bygge reder i og til at gemme sig i for rovdyr.

Er man heldig indtager solsorten et højt træ og synger sin aften sang.

Frugttræer er skønne for bierne, når de blomstrer, og om efteråret spiser mange fugle gerne af frugter og bær.

Egern vil lægge vejen forbi, hvis de kan finde nødder og kogler - og fuglereder. Uglen vil bruge høje træer som udkigspost til at spejde efter mus på jorden.

Træer giver skygge

Træer optager - lige som andre planter - CO₂ fra luften for at vokse. Når bladene falder til jorden om efteråret, giver de mad til regnorme, ørentviste og bænkebidere. Uanset om du lader bladene ligge, smider dem i bedene eller i komposten eller i kvasbunken.

Men træer har også stor betydning for det lokale klima i haven, hvor træernes skygge kan sænke temperaturen 3-4 grader ift. områder uden skygge.

Skygge modvirker også fordampning og beskytter havens øvrige planter, inkl. plænen, fra at blive "brændt af" i direkte sol.

Træer suger vand

Pga. klimaforandringerne skal vi forvente mere nedbør og

flere og kraftigere regnskyl end før.

Hvis din have er lavtliggende, grundvandet står højt og jorden måske er meget våd på nogle tider af året, vil store træer kunne hjælpe dig af med en del vand.

Store træer optager 100-200 liter vand i døgnet, og et stort birketræ vil om foråret opsuge så meget som 200-300 liter vand på et døgn.

Er din have i forvejen meget tør, kan det store vandforbrug hurtigt gøre græsset gult, men lader man naturen råde, vil andre tørketålende planter overtage - og få plænen til at se grøn og frodig ud længe.

FUGLEKASSER

Mange fugle bruger huller i træerne til at ruge i. Men har man ikke mange gamle træer, kan man hjælpe fuglene på vej ved at bygge redekasser til dem.

Man kan også lave kasser til flagermus.

Hulrugende fugle

Blandt de fugle, der bygger reder i huller, er f.eks. mejser, gråspurv og skovspurv, musvitter, spætter, stære, fluesnapper og ugler. Man kalder dem for hul-rugende fugle.

Spætten kan selv hakke sit redegul. Den hakker et nyt hul hvert år, hvorefter nogle af de øvrige fugle kan flytte ind i det gamle.

Populære redekasser

Når vi bygger redekasser, efterligner vi naturen. Redekassernes huller ligner hullerne i de gamle træer – og fuglene vil meget gerne flytte derind.

En del fugle, der normalt ikke ruger i huller, foretrækker også redekasserne, fordi kasserne beskytter æg og unger bedre mod regnvejr og rovdyr.

Du kan sagtens bygge fuglekasser af **brugte brædder fra genbrugsstationen**. Er brædderne malede, skal du vende den malede side ud.

Vi har også en fuglekasse lavet af kasserede videobånd fra Hot Skrot i Højby.

Hvornår skal kassen op ?

Fuglene begynder allerede i februar-marts at kigge sig om efter egnede redekasser.

Du kan sætte kasserne op i træerne eller en husmur, men store kasser til fx tårnfalke og ugler kan sættes op på en høj

pæl eller højt oppe på fx en lade eller hus, der ligger i eller ved åbent land.

Det er win-win

Fuglene i haven belønner ofte din indsats med deres smukke sang, men de er også med til at spise insekter fra haven. Et mejsepar skal fange mellem 10.000 og 15.000 insekter for at opfostre et kuld unger.

I økologisk æbleavl kan mejser fjerne omkring 95% af alle æbleviklerlarverne.

Tårnfalk og ugler tager også tage mus og rotter i området.

BYG DINE EGNE FUGLEKASSER

På internettet kan du finde arbejdstegninger til en lang række fuglekasser, og vejledning i, hvor de bedst sættes op.

JORD

Jorden er essentiel for al dyrkning, og jordens kvalitet er afgørende for hvilke plantesamfund, der udvikler sig. Jorden kan være sand, silt eller ler, med meget eller lidt humus, og være mere eller mindre stenet og tør.

Næringsrig - artsfattig

En næringsrig jord er vigtig for at dyrke grøntsager, stauder og roser, og bestøvere vil også have glæde af at besøge havens krydderurter, frugttræer og -buske. Ved at tilføre kompost holder man jorden sund og med masser af regnorme og mikroliv.

En god dyrkningsjord holder også på vandet i tørre perioder, hvilket er vigtigt, når man vil dyrke noget. En god krummestruktur er også væsentligt for, at vandet kan trænge ned i jorden ved kraftige regnskyl.

Lader man en næringsrig jord vokse til, vil græsser, tidsler og brændenælder hurtigt udkonkurrere andre lavtvoksende arter. De er ikke dårlige arter, men meget almindelige i Danmark og artsrigdommen er lav.

Jordvoldene er lavet af affaldsjord fra genbrugsstationen.

Næringsfattige - artsrig

Vil man udvikle sjældne plantesamfund og fremme større biodiversitet i sin have, skal man til gengæld undlade at gøde, fjerne græs efter slåning og evt. også gøre jorden næringsfattig ved at grave de øverste 20-30 cm jordlag af.

Den næringsfattige jord vil ofte være lys i farven og meget tør. Mange sjældne planter er knyttet til de næringsfattige jorde,

og plantevæksten vil ofte være lavtvoksende. Mange insekter er meget artspecifikke og tilknyttet bestemte plantearter, og kan ikke leve på andre. Mange af disse værtsplanter er netop knyttet til de næringsfattige plantesamfund.

Fx er rundbælg værtsplante for lille dværgblåfugl, mens citronsommerfuglens larver kun lever på vrietorn og tørst.

Hvilke planter?

Det er forskelligt, hvilke planter man finder på hhv. næringsrige og -fattige jorde.

Også det lokale klima spiller ind. Fx er nogle plantearter knyttet til kystområderne, andre kræver et vist antal solskinstimer, og nogle vokser kun i bestemte moser osv.

Under posten "Vilde blomster" kan du læse mere om de hjemmehørende arter.

PINDSVINEBO

Pindsvin er nuttede stikkende dyr, som mange gerne vil have i deres haver.

I tusmørket kan man høre deres grytende lyde, når de rumsterer rundt efter føde eller roder i haveaffaldet.

Pindsvin har brug for haveaffaldet

Pindsvinene har brug for det, vi ofte kalder haveaffald: Visne blade, tørt græs, mindre grene og kvas.

De bruger det både til at bygge reder og sovesteder, og fordi haveaffaldet tiltrækker masser af orme, bænkebidere, snegle og insekter, som er deres primære føde.

Pindsvinene trives i åbne kompostbunker og kvasbunker i et mørkt og roligt hjørne af haven, eller bruger hulrum under skure, legehuse og terrasser som skjulesteder.

En brændestabel på paller kan også give ly til pindsvinene. Pindsvin bygger flere reder, og flytter rundt mellem forskellige haver, hvis der er fri passage.

Du kan hjælpe pindsvinene ved at købe eller bygge et pindsvinebo. De giver ofte bedre beskyttelse mod vejret og rovdyr end de huler og reder, pindsvinet selv bygger.

Hjælp med vand og mad

Pindsvin har brug for vand i haven. Når de vågner fra vinterhiet, er de meget dehydrerede og skal hurtigt finde vand. Skal de gå for langt, bliver de konfuse og vakler forvirret rundt.

Brug fx en underskål eller en gammel bradepande som drikkeskål og stil dem forskellige steder i haven bl.a. tæt på hiet.

I tørke gemmer snegle og insekter sig under sten og stubbe. Så kan det være svært for pindsvinene at finde føde, og du kan evt. fodre dem med en håndfuld kattetørfoder.

Trusler mod pindsvinene

Pindsvin kan blive mere end 15 år, men desværre bliver de fleste pindsvin kun omkring 2 år.

De største farer for pindsvin er biler, hunde og ræve. Men også hækkeklippere, robotplæneklippere og græsslåmaskiner er til fare for pindsvinene. Pas også på med håndredskaber, hvis du roder i kompost- eller kvasbunken, hvor der kan gemme sig et pindsvin.

Hvis pindsvinene ikke dør ved mødet med rovdyr og redskaber, kan de have givet pindsvinet sår, hvor spyfluerne lægger deres æg, hvorefter fluemaddikerne æder pindsvinet levende.

Derfor findes der plejestationer for pindsvin.

Pindsvineboet er lavet af genbrugsmaterialer fra genbrugsstationen: palle, mursten, haveaffald.

SÅDAN KAN DU BIDRAGE

Efter aftale må du gerne bygge et pindsvinebo i GenGRO. Find en vejledning på internettet.

Giv os besked, hvis du ser pindsvin i GenGRO, for de er ikke udbredte på Lammefjorden.

